

Аскарбеков Д.Э.

**ИНТЕГРАЦИЯ ПРОЦЕССИНИН ӨНҮГҮШҮНДӨГҮ
БАЖЫНЫ ЖӨНГӨ САЛУУ РОЛУНУН ӨЗГӨРҮЛҮШҮНҮН УЧУРДАГЫ
ГЛОБАЛДУУ ТЕНДЕНЦИЯСЫ**

Аскарбеков Д.Э.

**СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ГЛОБАЛЬНОГО
ИЗМЕНЕНИЯ РОЛИ ТАМОЖЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ
В РАЗВИТИИ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ**

D.E. Askarbekov

**MODERN TRENDS OF GLOBAL CHANGE
THE ROLE OF CUSTOMS REGULATION IN THE DEVELOPMENT
OF INTEGRATION PROCESSES**

УДК: 341.24:339.543

Макалада интеграция процессинин өнүгүшүндөгү бажыны жөнгө салуу ролунун өзгөрүлүшүнүн заманбап глобалдуу тенденциясы изилденет. Автор эл аралык экономикалык интеграция, улуттук өндүрүш-технологиялык потенциалын бириктирүү жана чоңойтуу, интеграциялык бирикмелер эл аралык экономикада экономикалык өсүү жана көз карашын бекитүүнү камсыздоо менен, тышкы коркунучка бекем туруп, жана эл аралык экономиканын өсүү туруктуулугун камсыздайт. Биз тараптан интеграциялык процесстин негизделишинин өнүгүшү болуп бирдиктүү Европа жана Кыргыз Республикасы менен колдонуудагы эл аралык-укуктук актылар көбүнчө Европа континенти менен XX к. кабыл алынып, бирок эскирбестен, өзүнүн биринчи маанисин жоготпостон, өзгөртүүгө дуушар болот. Автор тараптан тышкы экономикалык ишмердүүлүктү (ТЭИ) жөнгө салуу бажы механизмдин актуалдуу көйгөйлөрү изилденүү менен, каражаттарды эффективдүү колдонууда акыркы жыйынтыктарга жетүү багыты каралат.

Негизги сөздөр: тышкы экономикалык ишмердүүлүк, интеграция, бажы төлөмдөрү, модернизациялоо, өнүгүү, экономикалык өсүш, дүйнөлүк экономика.

В статье исследуются современные тенденции глобального изменения роли таможенного регулирования в развитии интеграционных процессов. Автор отмечает, что международная экономическая интеграция, расширяя рынок и объединяя национальные производственно-технологические потенциалы, позволяет обеспечить не только экономический рост и укрепление позиций интеграционных группировок в мировой экономике, повысить их устойчивость к внешним угрозам, но и стабилизировать развитие мировой экономики в целом. Нами также обосновывается развитие интеграционных процессов на Европейском континенте большинством действующих международно-правовых актов между Кыргызской Республики и единой Европой, принятых еще в XX в., которое являются если не устаревшими, то утрачивающими свою первоначальную значимость и требующими необходимой корректировки. Автором исследованы наиболее актуальные вопросы модернизация механизма таможенного регулирования внешнеэкономической деятельности (ВЭД), требующие ориентации на достижение конечных результатов при эффективном использовании ресурсов.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, интеграция, таможенные платежи, модернизация, развитие, экономическое развитие, мировая экономика.

The article examines the current trends of global changes in the role of customs regulation in the development of integration processes. The author notes that the international economic integration, expanding the market and combining national production and technological potentials, allows to provide not only economic growth and strengthening of positions of integration groups in world economy, to increase their resistance to external threats, but also stability of development of world economy as a whole. We also substantiate the development of integration processes on the European continent most of the existing international legal acts between the Kyrgyz Republic and the United Europe, adopted in the XX century., which are if not outdated, then lose their original significance and require the necessary adjustments. The author investigates the most topical issues of modernization of the mechanism of customs regulation of foreign trade, requiring orientation on achievement of final results at effective use of resources.

Key words: foreign economic activity, integration, customs payments, modernization, development, economic development, world economy.

Кыргыз экономикасынын интеграция шартында ата-мекендик жана дүйнөлүк товар өндүрүүчүлөрдүн атаандаштыгын бирдей шартта коргоону камсыз кылууда, улуттук экономикалык кызыкчылыктарды жана республикалык бюджеттин киреше бөлүгүн толтурууда, дүйнөлүк экономикалык мейкиндиктеги бажылык башкаруунун ролу өсүп баратат.

Кыргыз Республикасынын социалдык-экономикалык өнүктүрүү божомолдоруна ылайык, келечекте тышкы экономикалык чөйрөсүнө узак мөөнөткө фискалдык оорчулукту акырындык менен азайтуу болжолдонууда, ушуга байланыштуу бажы төлөмдөрүн администрациялоо өнүгүү процесстери башкы планга чыкса, мамлекеттик бюджетке «түшпөй калган» бюджеттин кирешелеринин ордун толтурууга жана мамлекеттик бюджетке бажы төлөмдөрүнөн түшкөн туруктуу денгээлди камсыз кылууга багытталган.

Бул шарттарда бажы органдарынын алдында турган негизги милдеттери болуп:

- бажы төлөмдөрүн өз учурунда жана толук төлөтүүнү камсыз кылуу;

- жашыруун салык базасын жана тышкы экономикалык ишмердүүлүктүн (ТЭИ) катышуучуларынын бажы төлөмдөрүн эсептөөдө так эмес маалыматтарды табуу;

- тандалма ыкмалардын негизинде бажы контролун тобокелдик менен башкаруу системасын активдештирүүнү колдонуу.

Акыркы он жылдык саясий, геосаясаттык, аскердик, социалдык-экономикалык жана башка аспектилерди козгогон масштабдуу глобалдык интеграциялык тартипти аныктады [1]. Интеграциялоо чөйрөсүндөгү бирден бир ийгиликтүү жетишкендиктеринин катарына азыркы дүйнөдөгү Батыш экономикалык коомчулук (Батыш биримдигинин) мекемесин киргизсе болот [1].

XX кылымдын экинчи жарымында – XXI кылымдын башында аймактар аралык кызматташуу жана батыш мамлекеттеринин аймактык интеграциясы жогорку натыйжалуу институттук жол-жоболоруна жетишип, Батыш коомчулугундагы региондор арасындагы жигердүү өз ара аракеттенүүнүн маанилүү элементтери болуп калды. Ички батыш тажрыйбасындагы өз ара мүчө болгон мамлекеттердин ортосундагы тереңдетилген карым катнашы, Европалык бирлигинин (ЕБ) жашоосундагы ар түрдүү чөйрөдө макулдашылган жана жетишээрлик натыйжалуу саясат эл аралык мамилелерге активдүү кошулууга мүмкүнчүлүк берет, ошондой эле ар кандай дүйнөлүк саясатты глобалдуу өнүктүрүүгө активдүү катышууга мүмкүнчүлүк берилет.

Кыргызстандын тышкы саясатында Батыш биримдиги, экономика, тышкы жана ички коопсуздук, билим берүү, илим, маданият чөйрөлөрүн ар тараптуу чыңдоого өз ара аракеттенүү механизмдерин бекемдөө үчүн маанилүү экономикалык жана саясий өнөктөш катары каралат.

Азыркы учурда Кыргыз Республикасы, XX кылымдын биринчи жарымына мүнөздүү болгон, Батыштын айрым мамлекеттери менен мамиле куруу менен гана чектелбестен, улуттук мүнөздөгү Батыш биримдигинин жүргүзгөн тиешелүү, тышкы саясатынын негизинде, комплекстүү системаны жана тышкы саясий курсун түзүү болуп эсептелген.

Европалык континенте интеграциялык тартиптерди өнүктүрүү шарттарында Кыргыз Республикасынын жана бирдиктүү Батыш мамлекеттеринин ортосундагы көпчүлүгү колдонулуп жаткан эл аралык укуктук актылар, XX кылымда эле кабыл алынган, эскирген, же ал өзүнүн баштапкы маанисин жоготкон жана зарыл болгон өзгөчөлүктөрдү талап кылат.

Тиешелүү тышкы саясатты түзүү жана жүргүзүү, Батыш биримдигин кеңейтүүгө байланыштуу тышкы саясий кызыкчылыктарды трансформациялоону эске алуу жана анын курамына жаңы мамлекеттерди ко-

шуу мүмкүнчүлүгү биздин мамлекетибиз үчүн азыркы учурдагы актуалдуу жана биринчи даражадагы маселе.

Батыш континенттеги интеграциялык тартиптерди өнүктүрүү контекстинде тышкы саясий кызыкчылыктарды трансформациялоону салмактуу, объективдүү талдоо жана баалоо талап кылынат.

Бири бириндеги шайкештикке жана толуктоолорго жетүү үчүн Кыргыз Республикасы менен Батыш бирлигинин ортосундагы жаңы кызыкчылыктарынын издөө.

Кыргыз Республикасынын жана ЕБнин ортосундагы өнөктөштүк мамилелерди түзүү, башка эл аралык актылардын өз ара байланышы аркылуу, Батыш коопсуздугунун түзүмдүк системасын реформалоого жаңыча ой жүгүртүүгө негиз берет [2].

Ушул жана башка факторлордун пайда болуусун эске алуу менен батыш багытындагы так саясатка байланышкан маселелерди концептуалдык жана практикалык иштеп чыгууга объективдүү муктаждык керектелген, стратегиялык мүнөзгө ээ болгон жана алардын өз ара мамилесин сапаттуу жаңы деңгээлге чыгарган эки тараптык өнөктөштүктү чыңдоо жолдорун издөө актуалдашкан.

Эл аралык экономикалык интеграциясы ар кайсы өлкөлөрдүн улуттук экономикалык өз ара катнашуу тартиби катары, анын негизинде улуттук экономикалык тутумунун биримдигинин объективдүү тартиптерин күчөтүү максатында өз ара соода жана өз ара инвестициялык байланыштагы тоскоолдуктарды жоюу, алардын акырындап экономикалык биригүүсүнө түрткү берген жана булар мамлекеттик тышкы экономикалык саясат объектилеринин негизги багыттарынын бири болуп саналат.

Экономикалык интеграция базарды кеңейтүү жана улуттук өндүрүштүк-технологиялык потенциалды бириктирүү менен, дүйнөлүк экономикада интеграциялык топторунун позицияларын бекемдөө жана экономикалык өсүштү жогорулатууну гана камсыз кылбастан, алардын тышкы коопсуздуктарынын туруктуулугун жогорулатуу жана жалпы дүйнөлүк экономикасынын туруктуу өнүгүүсүн которгон, анткени улуттук экономиканы кыйла даражада өстүрүү алардын ортосундагы саясий чыр-чатактардын болуусун жокко чыгарат.

Эл аралык экономикалык интеграциялык өнүгүү тартиптеринин мазмуну, анын функциялык императиви, ар кандай тарыхый баскычтарда анын түзүмдүк өзгөчөлүктөрү жана инструменттери философиялык категориядагы эволюциялык теориялык түшүнүктөрүнүн мазмуну «өнүгүү» жөнүндө, мамлекеттин экономикалык өнүгүүсүндөгү ролу жөнүндө, негизги экономикалык маселелердин мамлекеттин эгемендүүлүгүндөгү мүмкүнчүлүгүн чектөө жөнүндө аныкталган.

Дүйнөдөгү теориялык жана практикалык негизде пайда болгон мамилелерди конкреттүү интеграциялык түзүлүштөрдүн алкагында интеграциялык

тартиптерди илимий жактан өнүктүрүүнү иштеп чыкмайынча ага кылдат жана сын көз караш менен карап чыгуу мүмкүн эмес экендиги айкын көрүнүп турат.

Диалектикалык концепциясын өнүктүрүүнүн негизги принциби карама-каршылык принциби болуп саналат, анткени ар бир өнүгүүнүн булагы жана кыймылдаткыч күчү болуп анын өнүгүп келе жаткан нерселердин жарлышын жана карама-каршылыктарды чечүү болуп эсептелет.

Диалектикалык өнүгүүнүн мүнөзү болуп бир баскычтан башка баскычка кескин өткөрүп берүү, акырындык менен тыныгуу, карама каршылыктарды чечүү мезгилинен тез өтүү болжолдонот, жана анын натыйжасында бул түшүнүк жок болот, же болбосо жаңы сапатка ээ болот.

Мындай өтүү механизми диалектикалык мыйзамда өз ара сандык жана сапаттык өзгөртүүлөрдү көрсөтөт. Диалектикалык сандык жана сапаттык өзгөртүүлөр тергөө-себептик мүнөзү алардын өз ара байланышын дегенди билдирет, мунун негизинде сандык өзгөртүүлөрдүн көлөмү өнүгүп жаткан объектинин сапатын алмаштыруунун себеби болот. Ошону менен бирге сапат, сандык мүнөздөмөлөргө да олуттуу таасир тийгизет. Жаңы пайда болгон сапаттуу топтоо аны баштапкы абал багытында, же болбосо деңгээлин жогорулатуу системасын уюштуруу, же аны төмөндөтүү же жалпы ошол эле деңгээлге караштуу туруктуу модификацияны сактоого жетчү системага алып барат. Мындай өнүктүрүү формалары прогресстин, регрестин жана бир жактуу өнүктүрүүнүн категорияларын билдирет.

Предметтердин сапатын өзгөртүү менен байланышкан тартиптер, жаңыдан гана пайда болгон сапаттык абалын өнүктүрүү, потенциалдуу мүмкүнчүлүгүн жайылтуу, жашыруун жана ачылбаган объектинин сапаттык абалын мүнөздөмө катары каралат.

Экономикалык өнүгүүнүн потенциалын өнүктүрүү үчүн ишке ашыруу мүмкүнчүлүктөрүн пайдалануу, калктын жашоо деңгээлин жогорулатуу бул социалдык-экономикалык системаларын колдонуу дегенди билдирет.

Эл аралык экономикалык интеграциянын өнүгүшүнө астында мүчө мамлекеттердин күч-аракеттерин бириктирүү максатында катышуучу-мамлекеттеринин социалдык-экономикалык системасынын интеграциялык процессинин бир абалдан башка абалга өтүшү, анын негизинде бул бардык катышуучулардын экономикалык өсүшүн, социалдык-экономикалык шарттары, калктын жашоосун жана иштөөсүн жакшыртуу методологиялык жоболорунун маалыматтарын андан ары изилдөө алкагында каралат.

Бул логиканын жетекчилиги астында, «өнүгүү» деген түшүнүктүн маанилүү маңызын экономикалык теориянын эл аралык экономикалык интеграция тартибине ылайык иликтөөгө зарыл [4].

Эл аралык экономикалык интеграцияны өнүктүрүү тартибинин маани-маңызын жана мазмунун талкуулоо экономикалык адабияттарда чоң тажрыйбага

ээ жана жетишээрлик кеңири баяндалган. Экономикалык илимди өнүктүрүүдө, эл аралык экономикалык интеграциянын илимий процессте терең түшүнүүнүн кандайдыр бир өзүнүн эволюциясы бар, ал биринчи кезекте мамлекеттин тышкы экономикалык ишин жөнгө салууда анын максаттары, методдору жана чектери деген теориялык түшүнүктөрүн терең көрсөтүшү маанилүү.

Ар бир белгилүү теориялык мектептер өз идеологиясын жана тандалган инструменттерин, кандайдыр бир пайда болгон практикалык муктаждык учурунда ар дайым чагылдырып келишкен. Көптөгөн өлкөлөрдүн тажрыйбасы айгинелеп тургандай, бул теориялык негиздеме, коомдук-тарыхый кырдаалга шайкеш келбей, көп учурда кейиштүү жыйынтыкка алып келет.

Экономикалык илимде экономиканын реалдуу аткарылышын жана эркин - ченемдик багыттарын эсепке алуу, бул кандайдыр бир теориялык концепцияны идеалдаштыруудан, ошондой эле аны абсолютташтыруудан да качууга мүмкүндүк берет.

Системалуу илимий изилдөөлөргө негизделген идея, кандайдыр бир белгилүү тарыхый шарттарда, курч коомдук муктаждык пайда болгондо, жашоого керек болот. Базардагы негизги белгисиздиктерди көрсөткөн, азыркы финансы-экономикалык кризис экономикалык илимге таасирин берип, негизги багыттарды изилдөөлөрдү үйрөнүү мүмкүнчүлүгүн актуалдаштырат жана эл аралык интеграция процесстерине мамлекеттин катышуу потенциалын көрсөтөт.

Тышкы экономикалык ишмердикти жөнгө салууда объективдүү тенденцияны күчөтүү мамлекеттин ролу жана интеграциялык процесстерди өнүктүрүүнү иштеп чыгуу жана экономикалык системанын татаалдыгы, булар экономикалык мектептердин идеясында жана теориясында чагылдырылган жана негиздеген. Экономикалык теория жана дүйнөлүк тажрыйба анализдеп көрсөткөндөй, тышкы экономикалык ишин жөнгө салууда жалпы кабыл алынган кандайдыр бир стандарттык формалар жана методдор бар. Өнүгүүнүн багыттарын жана улуттук өзгөчөлүктөрү чагылдырылган, ар бир өлкөнүн белгилүү бир шарттарына карабастан анын диапазонун жана чек арасын жөнгө салуу мүмкүн эмес. Бул өнүгүү:

- тарыхый;
- географиялык;
- социалдык-экономикалык;
- укуктук;
- саясий.

Тышкы экономикалык ишти жөнгө салууда сунуштар, практикалык баалуулуктар мамлекеттин жалпы экономикалык стратегиясы болуп калат.

Баардык экономикалык теорияда ТЭИни жөнгө салуу концепциясынын катышуусу бар, алар экономикалык илимдерге кылымдар бою топтолгон бийик арсеналы болуп кала берет.

Тышкы сооданы натыйжалуу жөнгө салуунун көйгөйү, алгачкы тарыхый баскычтардын экономикалык ойлорун өнүктүрүүнүн негизги башталышы болуп эсептелет.

XVI кылымда (меркантилизм доктринасынын пайда болушу), эле тышкы сооданы жөнгө салуунун маселелерин окутуу жана анын экономикалык өнүгүүсүнүн таасири саясий экономиканын ажырагыс бир бөлүгү болуп калат.

Тышкы соода улуттук байлыктын өсүшүнө байланыштуу (кийинчерээк - экономикалык өсүү). Мамлекеттин экономикалык таасирин чектөөнүн алкагында, меркантилисттер мамлекеттин негизги ролун экспорттоону көбөйтүүдөн көрүшкөн [5].

ТЭИнин бажы механизмдин модернизациялоону жөнгө салуу ресурстарды натыйжалуу пайдалануунун түпкү натыйжасына жетишүүгө багыт берет.

Жаңы принциптерди пландаштырууну ишке киргизүү багытта, башкаруу идеология менен натыйжага жетишүүгө багытталган, бажы функцияларын белгилүү деңгээлине каржылоо, өз алдынчалуулук деңгээлин жогорулатуу, бюджеттик каражаттарды пландаштыруусу жана ушул нерселерди жакшыртуу маанилүү кадам болуп эсептелинет.

ТЭИнин бажы механизмдин жөнгө салууда, натыйжа берүүгө багытталган бюджеттин өзгөчөлүгү, бажы контролун жана аны жөнгө салуу натыйжалуу камсыз кылуу бул бажы органдарынын ишинин чыгымдары эмес, а жыйынтыгы болушу керек.

Жыйынтыктоого багытталган бюджеттөө концепциясын киргизүүнүн негизги шарттары болуп: стратегиялык максаттарын аныктоо иши; максатка жетүү үчүн зарыл болгон тактикалык милдеттерди аныктоо; тактикалык милдеттерди ишке ашырууга багытталган программаларды иштеп чыгуу; эсептелүүчү көрсөткүчтөргө мониторинг жүргүзүү жана натыйжалуулугуна баа берүү программаларын ишке ашыруу.

Евразиялык экономикалык бирлиги (ЕАЭБ) ТЭИнин бажылык механизмдеринин жөнгө салууда анын кыймылына, жетишилген натыйжаларына жана табылган көйгөйлөрүнө багытталган, аларды системалаштыруу жана баштапкы маалыматты иштеп чыгуу учурдагы абалы жөнүндө маалымат берүү ыкмаларынын негизи.

ЕАЭБ ТЭИнин бажылык механизмдин жөнгө салууну эсепке алуунун объектиси болуп:

- бажы декларациясы;
- тышкы экономикалык иштин катышуучулары;
- ишти жүргүзүүчү жактар жана бажы иши жагында (бажылык ташуучулар, бажы өкүлдөрү, ээлери УСК, бажы кампаларынын ээлери, тышкы экономикалык ыйгарым укуктуу операторлор) [6].

Географиялык жана чектелген жерлерден товар алып өтүү жөнүндө такай же үзгүлтүксүз маалымат чогултуу, ТЭИнин бажы механизмдин жөнгө салууда тышкы экономикалык иштин катышуучуларын финансылык-экономикалык абалын жана көйгөйлүү

факторлорун аныктоо, жана ошондой эле өз убагында чара көрүү, аны оңдоп-түзөтүү бул мониторинг деп түшүндүрүлөт.

Мониторингтин негизги милдети болуп бул мамлекеттин тышкы экономикалык саясатынын максаттарына жетүүдө, чектелген жерлерден товар алып өтүү тартибине байланышкан, кандайдыр бир факторлордун таасири менен белгисиздиктерди азайтуу, (дүйнөлүк базардын өнүгүү тенденциясы, чет мамлекеттерден алынган импортко чектөө киргизүүдө, экспорттолгон товарлардын негизги баасы жөнүндө, ж.б.), бажылыкты жөнгө салуу чөйрөсүндө зарыл болгон чечимдерди кабыл алуу же каршы аракеттерди жасоо (негизсиз пайда табуу үчүн экспортту колдонуу, же «бир күндүк» фирмаларды колдонуу) ал мүмкүн маалыматтын жоктугуна алып келет.

Контролдоо, логикалык жактан жөнгө салуу функциясы мониторинг менен тыгыз байланышкан. ТЭИнин бажы механизмдин жөнгө салуу тартибине, анын жүрүшүнө, шарттарына, абалына маалыматтарды чогултуу жана тигил же бул учурда бажы органдарынын ишмердүүлүгүнүн жыйынтыгын, контролдоо аркылуу байкоо жүргүзүлөт.

Кабыл алынган чечимдерди ишке ашырууну контролдоо, бул көрсөтүлгөн максаттарга ылайык, мурда кабыл алынган чечимдерге жана бекитилген пландарга өз учурунда зарыл түзөтүүлөрдү киргизүү.

Контролдоонун негизги милдети болуп белгиленген пландаштырууда параметрлердин четтеп кетүүлөрүн, жана анын чыгуу себептерин, андан тышкары бажылык натыйжалуулук механизмдин жөнгө салууну андан ары өнүктүрүү мүмкүн болгон оң тенденцияларын табуу саналат.

ЕАЭБ ТЭИнин бажылык жөнгө салуусу бул Евразия экономикалык бирлигинин кирген мамлекеттердин бажы чек арасы аркылуу алып өткөн товарларды бажылык жөнгө салуу жардамы менен ишке ашырылат.

Экономиканы жөнгө салууда көпчүлүк изилдөөчүлөр экономикалык жана административдик түзүлүштөр деп экиге бөлүшкөн. Муну менен административдик жана экономикалык түзүлүштөр бир кыйла айырмаланышат.

Административдик түзүлүштү колдонуу, биринчи кезекте, мыйзамдардагы тыюу салуу жана мажбурлоо чараларын колдонуу аркылуу мамлекеттик бийликтин күчүнө таянат.

Ал эми экономикалык түзүлүштү жөнгө салуу, тескерисинче, тышкы экономикалык операцияларды жүргүзүү үчүн ТЭИнин катышуучуларына тандоо эркиндигин кеңейтет.

Азыркы учурда экономикалык түзүлүштөр көбүн эсе базалык болот, ал эми административдик түзүлүш - комплементардык, кошумча дегенди түшүндүрөт.

Мындай айырмачылык ТЭИнин бажылык механизмдин жөнгө салууда шартуу.

Баардык экономикалык түзүлүш административдик элементтерди өзүнө камтыйт, анткени ал мамлекеттик органдардын юрисдикциясынын алкагында ишке ашырылат.

Өз кезегинде ар бир административдик бажыны жөнгө салуу түзүлүшү ТЭИнин катышуучуларынын экономикалык кызыкчылыгына тикелей же кыйыр таасирин берет.

ЕАЭБ ТЭИнин бажыны жөнгө салуу түзүлүшүнө негизинен төмөнкүлөр кирет:

Евразия экономикалык бирлигинин тышкы экономикалык ишинин товардык номенклатурасы, Евразия экономикалык бирлигинин бирдиктүү бажы тарифи, бажы жол-жоболору, ЕАЭБге мүчө-мамлекеттеринин бажылык салыктары жана жыйымдары, демпингге каршы, атайын жана компенсациялык төлөмдөр, бажылык жеңилдиктер жана преференциялар, тыюу салуулардын жана чектөөлөрдүн системасы, чыгарылган өлкө товарларды, товарлардын бажы наркы.

Адабияттар:

1. Шорников А.В. Участие Российской Федерации в международном таможенном регулировании (международно-правовые аспекты). Автореферат диссертации на соискание ученой степени к.ю.н. -Москва, 1999.
2. Афонин П.Н., Дробот Е.И. 2016г. Режим доступа: Кибер Ленинка: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemny-sshe-shenstvovaniya-tamozhenno-tarifnoy-politiki-rossiyskoy-federatsii-v-tselyah-obespecheniya-ekonomicheskoy-bezopasnosti>. - Загл. с экрана.
3. Гордеев В.В. Мировая экономика и проблемы глобализации. - М.: Весь мир, 2008. - Интернет-ресурс. Режим доступа: <http://www.petralogistics.ru/info.php>.
4. Графова Е.М. Всемирная торговая организация как инструмент развития национальной экономики. // Ученые записки Юрид. ин-та. - СПб.: Астер-Пресс, 2008. - 28 с.
5. Ойзерман Т.И. Опыт критического осмысления диалектического материализма // Вопросы философии. 2000. №1. - С. 3-32.
6. Юмашев Ю.М. «Правовое регулирование иностранных капиталовложений ЕЭС». - М.: «Наука», 1988.

Рецензент: к.ю.н. Найманбаев А.Б.